

ІНТЕРНАЦІОНАЛІЗАЦІЯ БАНКІВСЬКИХ СИСТЕМ: МОТИВИ І ПРИНЦИПИ ЕКСПАНСІЇ ІНОЗЕМНОГО КАПІТАЛУ

Постановка проблеми. Процес проникнення іноземних банків на вітчизняні фінансові ринки пов'язаний з інтернаціоналізацією (придбання міжнародного характеру) у банківській діяльності, яка почалася в ХІХ ст., коли англійські банки відкривали свої представництва за кордоном з метою налагодження торгівлі зі своїми колоніями. Слідом за ними це почали робити бельгійські, французькі, німецькі, а також японські банки. За оцінками Світового банку, лібералізація в галузі фінансових послуг для ринків, що розвиваються, може принести дивіденди більші у чотири рази, ніж вигоди від лібералізації торгівлі товарами. Зараз ці процеси стосуються банківських систем практично кожної країни світу, але відбувається вона за різними мотивами і у їх основі лежать різні принципи.

Метою статті є дослідження основних мотивів та принципів, які лежать у основі інтернаціоналізації банківських систем.

Виклад основного матеріалу. Про інтернаціоналізацію банківської системи можна говорити в різних аспектах, тому важко точно і однозначно представити її зміст. В літературі пропонується багато визначень цього поняття.

Так, під інтернаціоналізацією банківської системи може розумітися процес виходу її учасників поза рамки вітчизняного ринку, а також входження капіталу закордонних інвесторів до вітчизняних банків. При цьому тенденції, які існують на світових фінансових ринках, переносяться до вітчизняної банківської системи.

Якщо говорити про банки, то їх інтернаціоналізація передусім виражається в експансії у віддалених регіонах світу за умов наявності у керівництві таких підрозділів топ-менеджерів – представників різних націй.

Європейський Центральний Банк виділяє інтернаціоналізацію внутрішню і зовнішню. Інтернаціоналізація першого типу вимірюється кількістю відділів і філій, відкритих в даній країні закордонними банками, а також сумою активів цих осередків, віднесеною до спільних активів консолідованого банківського балансу. Зовнішня інтернаціоналізація вимірюється кількістю відділів і філій, відкритих за кордоном вітчизняними банками, а також сумою активів, нагромаджених цими філіалами, віднесеною до спільних активів консолідованого банківського балансу.

Процес інтернаціоналізації впливає на збільшення, загострення та вирівнювання конкуренції між банками, змушуючи удосконалювати системи безпеки та контролю, а також призводить до усунення правових перешкод,

що “захищають” вітчизняні банківські системи від конкуренції закордонних банків. У її результаті значні зміни відбулися в організаційних формах закордонної діяльності банків.

На думку А. Петрова, інтеграція банків у світовий фінансовий простір – це процес об’єднання банків в єдине ціле з учасниками цього простору через систему економічних відносин, які виникають в процесі надання останніми банківських послуг своїм клієнтам.

Дослідження процесу інтеграції банків дозволяє виділити такі його складові: причину інтеграції (потреби клієнтів в банківському обслуговуванні зовнішньоекономічної діяльності, які виникають в результаті глобалізації світової економіки); цілі інтеграції (задоволення потреби клієнтів у відповідних банківських продуктах, отримання додаткового прибутку, підвищення престижу банків у світовій фінансовій системі); сутність інтеграції (економічні відносини, які виникають між банками і учасниками міжнародної фінансової системи в процесі надання банківських послуг); результат інтеграції (банківська послуга, яку банк представив клієнтові в результаті зазначених вище відносин) [4].

Б. Пшик виділяє чотири рівні інтеграції банків, які характеризуються конкретним набором міжнародних банківських послуг: *початковий* (здійснення міжнародних розрахунково-платіжних операцій); *середній* (надання послуг першого рівня, фінансування зовнішньоекономічної діяльності клієнтів, участь у крупних проектах іноземних банків, економічні відносини з експортними агентствами, іноземними партнерами клієнтів); *розвинутий* (надання послуг попередніх рівнів, консалтингових послуг з інвестування на міжнародних ринках, участь в організації великих інвестиційних проектів незалежно від національної приналежності клієнта, що потребує налагодження економічних відносин з іноземними банками, інвесторами, інформаційними і рейтинговими агентствами, біржами та позабіржовими учасниками торгівлі фінансовими інструментами); *глобальний* (надання всього спектра міжнародних банківських послуг, що передбачає наявність різноманітних економічних відносин з учасниками світової фінансової системи).

Відомо, що у процесі банківської інтернаціоналізації беруть участь два види банків – багатонаціональні та міжнародні. Міжнародні банки відзначаються тим, що проводять валютні трансакції міжнародного характеру, не маючи при цьому локалізованих відділів за кордоном, а багатонаціональні банки здійснюють свою діяльність в різних країнах, тобто вони мають свої філіали більш ніж в одній країні.

Безумовно, інтернаціоналізація банківських систем тісно пов’язана з процесами глобалізації. М. Юрек і П. Маршалек стверджують, що в площині банківської справи немає принципової різниці між інтернаціоналізацією і глобалізацією [5]. Глобалізація банківських систем допомагає створенню світового ринку універсальних банківських послуг, прискорюючи темпи технологічних змін, які особливо впливають на умови здійснення банківської діяльності.

В країнах із перехідною економікою діяла ціла низка чинників, які стимулювали участь іноземного капіталу у банківському секторі. Серед них:

- реструктуризація, а також приватизація національних банківських систем, що була викликана переходом багатьох країн до ринкової моделі господарювання, знеціненням активів банків після фінансових криз, необхідністю запровадження сучасних моделей менеджменту та механізмів регулювання;
- виникнення великих транснаціональних банків, які могли створювати значні закордонні мережі та надавати певні види послуг міжнародного характеру, які є недоступними для місцевих банків;
- розвиток місцевих ринків капіталу, що потребувало засвоєння іноземного досвіду, передача якого забезпечувала переважно шляхом відкриття іноземними фінансовими організаціями своїх представництв, створення спільних підприємств [2].

У літературі запропоновано багато теорій, які пояснюють причини розширення діяльності банків за межі своєї країни. М. Юрек і П. Маршалек вирізняють дві теоретичні течії, а саме теорію інтернаціоналізації і еkleктичну теорію [5]. В цих теоріях підкреслюється позитивний ефект закордонної діяльності, вказується на конкурентну перевагу багатонаціональних банків над банками локальними, можливості появи нових клієнтів і збереження старих, диверсифікації ризиків і доступу до кваліфікованої робочої сили на закордонних ринках праці.

Для проведення закордонної діяльності багатонаціональні банки можуть купити окремий банк або утворити власну закордонну організацію (представництво, агенцію, філію або закордонне відділення).

Слід відмітити, що спочатку одним із стимулів, що спонукали банки до діяльності за кордоном, була можливість проведення такого виду діяльності, який вони не могли проводити у власній країні. Поступово різниця в законодавстві окремих країн нівелювалася, тому і спосіб функціонування закордонних банківських установ теж підлягав значним змінам. Сьогодні багатонаціональні банки прагнуть до утворення однорідної, загальної системи замість неоднорідних груп незалежних організацій, розміщених в різних країнах, діяльність яких координує і контролює центральна установа на батьківщині. Це пов'язано з переходом від міжнародної банківської системи до глобальної банківської системи, а також з розвитком комунікаційних та інформаційних технологій.

Як вважає голова Ради НБУ В.М. Геєць, основними мотивами входження іноземних банків на східно- та центральноєвропейські ринки були ринкові (захоплення нових ринків та отримання вищих прибутків) та регуляторні фактори. На ранній стадії входження їхня основна діяльність зводилася до обслуговування клієнтів з материнської країни. На той час ці цільові клієнти були більш платоспроможними, ніж навіть великі внутрішні компанії. Тобто іноземний капітал підтримував передусім діяльність іноземного бізнесу, розширюючи тим самим його присутність на території країни і створюючи умови для експорту з неї прибутків. Пізніше основним

мотиваційним фактором стало одержання ринкових переваг. У країнах Східної та Центральної Європи обсяг банківських послуг є набагато нижчим, ніж у розвинених економіках, тому потужні іноземні банки, продаючи більш складні послуги, легко залучають кращих клієнтів, що несуть найнижчі ризики, чим посилюють конкуренцію для решти банків.

Таблиця 1

Поширені інструменти регулювання руху капіталів у зарубіжних країнах і в Україні [1]

Зарубіжні країни	Україна
Вимога щодо обов'язкового продажу валюти експортерами (діє у 75 країнах – членах МВФ, зокрема, у Бразилії, Китаї, Малайзії, Таїланді, Кіпрі, Росії, Білорусі тощо)	Вимога щодо обов'язкового продажу валюти експортерами скасована у квітні 2005 року
Заборона на купівлю нерезидентами державних і корпоративних цінних паперів із терміном погашення до 1 року (Малайзія, Кенія)	Наказом Мінфіну України № 413 запроваджено порядок контролю Національним банком України за дотриманням обсягу набуття нерезидентами у власність ОВДП з метою недопущення проведення нерезидентами операцій в обсягах, що перевищують встановлені обмеження
Заборона на укладення національними банками форвардних угод і валютних свопів із нерезидентами (Малайзія), запровадження жорстких регуляторних вимог до їх здійснення (у Таїланді, наприклад, банки повинні щоденно звітувати про обсяги валютних свопів і форвардних операцій із нерезидентами)	Із вересня 2005 року комерційним банкам дозволено проводити форвардні операції з іноземною валютою
Використання спеціальних рахунків при здійсненні певних операцій із капіталом (Росія)	Відсутнє
Асиметричні ліміти на відкриті позиції* банків в іноземній чи національній валютах (довга позиція в іноземній валюті та коротка – в національній обмежуються, коли загрожують відтік капіталів і девальвація національної валюти, тоді як довга позиція у національній валюті і коротка – в іноземній контролюються під час активного припливу капіталів і високої вірогідності ревальвації валюти)	Відповідно до постанови Правління НБУ № 290: - загальна довга відкрита валютна позиція не повинна перевищувати 15 %; - загальна коротка відкрита валютна позиція не повинна бути більшою 10 %; - ліміт довгої (короткої) відкритої позиції у неконвертованій валюті – 5 % на розсуд банку; - ліміт довгої (короткої) відкритої позиції за операціями форвард – не більше 10 %
Резервування, що застосовується для зниження привабливості окремих видів валютних операцій шляхом зменшення їх доходності: - встановлення підвищених резервних вимог при формуванні резерву під кредитні ризики за короткостроковими кредитно-депозитними операціями з нерезидентами (від 7 % у Таїланді до 100 % в Іспанії у 1992 році); - запровадження вимоги до банку зберігати на безпроцентному рахунку в центральному банку до 100 % розміру відкритої позиції в іноземній валюті	Запроваджено тимчасовий (на півроку) порядок резервування: банки, що отримують кредити від нерезидентів на термін до 180 днів, зобов'язані здійснювати резервування в НБУ 20 % від обсягу кредиту на термін операції, але не менш як на 10 днів. Постановою Правління НБУ від 10.06.2005 № 210 запроваджено підвищені вимоги до формування резерву під кредитні ризики за операціями в іноземній валюті, що проводяться на міжбанківському ринку

Зарубіжні країни	Україна
“Податок Тобіна” на репатріацію прибутків або на операції продажу валюти, депозити нерезидентів та надані їм національними банками кредити, окремі види портфельних і прямих іноземних інвестицій (Малайзія, Бразилія, Чилі, Колумбія тощо)	Відсутній
Адміністративні методи стримування відтоку / припливу капіталів: запровадження порядку обов’язкового отримання від міністерства фінансів або центрального банку дозволу на проведення окремих видів операцій з капіталом	Відсутні

* Співвідношення вимог та зобов’язань банку в іноземній валюті визначає його валютну позицію. Якщо вони збігаються, валютна позиція вважається **закритою**, в інших випадках – відкритою. Відкрита валютна позиція є **короткою**, якщо пасиви і зобов’язання у проданій валюті перевищують активи і вимоги за нею, і **довгою**, якщо активи і вимоги у купленій валюті перевищують пасиви та зобов’язання.

Вагомим мотивом входження банків на закордонні ринки до недавнього часу були регуляторні пільги. Іноземні банки не відчували жорсткого нагляду, бо увага була зосереджена на корпоративних банкрутствах та трансформаційній кризі, що більше впливали на внутрішні банки. Після розширення ЄС регуляторні та наглядові переваги практично перестали існувати.

Ще одним мотивом для експансії є прагнення збільшення банку з метою збереження своєї незалежності у майбутньому. Це стосується передусім середніх за розмірами західноєвропейських банків, котрим не вдається збільшити обсяг операцій в Західній Європі через конкуренцію та обмеженість вільних ресурсів.

Основним фактором привабливості закордонної банківської системи для іноземних банків є отримання більш високого прибутку за умови прийнятної ризику. Частка іноземного капіталу залежатиме від величини банківської чистої маржі, прибутковості банківського сектора, кредитоспроможності країни, економічної та політичної стабільності, торговельних зв’язків, особливостей банківських систем, економічних факторів (ВВП на душу населення, рівень інфляції, реальні процентні ставки). У більшості випадків присутність іноземного банківського капіталу є значною за низького рівня оподаткування та низького рівня концентрації у банківській сфері.

Слід зазначити, що у світовій практиці виділяють декілька принципів доступу іноземного капіталу до національних банківських систем [3].

- *принцип національного режиму*. При ліцензуванні банківської діяльності враховується її національна належність, а у процесі діяльності банківської установи застосовуються подібні по відношенню до банків-резидентів норми банківського регулювання і нагляду. На практиці принцип національного режиму використовується на підставі міждержавних угод (ОЕСР, ВТО, ЄС). В ОЕСР, наприклад, він діє лише у частині регулювання і нагляду за діяльністю банківських установ, які

контролюються нерезидентами з країн – членів ОЕСР [6]. У рамках ЄС принцип національного режиму реалізується через прийняття єдиних стандартів банківського регулювання і нагляду, включаючи впровадження принципу єдиної банківської ліцензії та визначення переліку видів банківських операцій, які належать взаємному визнанню на території країн – членів ЄС;

- *принцип взаємності*. Країна дозволяє створення на власній території іноземного банку, діяльність якого контролюється нерезидентом, за правилами, які дозволені для створення банків у цій країні. Принцип взаємності має місце у законодавстві Канади, Іспанії, Японії, Швейцарії. Федеральне законодавство США де-юре визначає національний режим як на допуск, так і на регулювання. Де-факто в окремих штатах рішення про ліцензування банків, які контролюються нерезидентом, приймаються відповідно до законів штатів;
- *принцип консолідованого нагляду* за діяльністю банків, які функціонують в транснаціональному масштабі, їх структурних підрозділів. Він передбачає спільну участь у наглядових заходах як країни, де створюється іноземний банк, так і країни походження. Представництва іноземних банків не підпадають під цей принцип, бо не здійснюють банківські операції. Наглядові заходи реалізуються за трьома напрямками: платоспроможність, ліквідність та конверсійні операції. Розподіл функцій нагляду за платоспроможністю залежить від типу установи, яка створюється за участю нерезидента. Моніторинг за спроможністю іноземного дочірнього банку відповідати за своїми зобов'язаннями покладається на обидві сторони, оскільки платоспроможність материнського банку може бути адекватно оцінена з урахуванням фінансового становища усіх підконтрольних філіалів.

Висновки. Таким чином, основним фактором привабливості закордонної банківської системи для банків-резидентів є отримання більш високого прибутку за умови прийнятного ризику.

Список літератури

1. Белінська Я. Можливості і наслідки валютно-фінансової лібералізації в Україні // Вісник НБУ. – 2006. – № 1. – С. 28-34.
  2. Кіреєв О.І., Жак О.П. Роль іноземного капіталу у розвитку міжбанківської конкуренції в Україні // Проблеми і перспективи розвитку банківської системи України: Зб. наук. пр. – Суми: ВВП “Мрія-1” ЛТД, УАБС, 2004. – Т. 9. – С. 78-83.
  3. Коваленко В.В. Іноземний капітал і фінансова безпека банківської системи України // Проблеми і перспективи розвитку банківської системи України: Зб. наук. пр. – Т. 16. – Суми: УАБС НБУ. – 2006. – С. 43-52.
  4. Петров А.В. Интеграция российских банков в мировую финансовую систему: Препринт. – Волгоград: Изд-во ВолГУ, 2003. – 24 с.
  5. Юрек М., Маршалек П. Вплив інтернаціоналізації на польську банківську систему // Досвід польських банків щодо питання відкриття філій іноземних банків // www.uaib.com.ua.
  6. OECD Declaration on International Investment and Multinational Enterprises. – OECD. – 1976. – 21 June. – Ст. 2, пункт 1.; Ст. 2, пункт 4.
- Отримано 22.08.2006

Шпиг, Ф.І. Інтернаціоналізація банківських систем: мотиви і принципи експансії іноземного капіталу / Ф.І. Шпиг // Проблеми і перспективи розвитку банківської системи України : зб. наук. праць.- Суми: УАБС НБУ, 2006. - Вип. 17. - С. 130-137.